

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПІДРУЧНИКА З ТЕОРЕТИЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Г. Д. Швець,

кандидат філологічних наук, доцент

У статті розглянуто проблему створення підручників і навчальних посібників з теоретичних дисциплін для іноземних студентів-філологів. Наголошено на необхідності врахування специфіки адресата: певний рівень володіння мовою, можливий різнорівневий склад груп, реальні комунікативні потреби іноземних студентів.

Ключові слова: *підручник, навчальний посібник, іноземні студенти, навички наукового мовлення, функціонально-комунікативна спрямованість.*

Постановка проблеми. Навчання іноземних студентів – один із важливих напрямів розбудови системи сучасної української освіти в умовах глобалізації. Серед актуальних проблем цієї царини (організаційних, правових, матеріально-технічних, психолого-педагогічних, методичних) увагу науковців-лінгводидактів і викладачів-практиків привертає проблема розроблення навчально-методичного забезпечення навчального процесу студентів-іноземців. Незважаючи на те, що наразі створено чимало різноаспектних навчальних книг для іноземців (підручники з практичного курсу української (російської) мови для студентів різних рівнів володіння мовою; посібники з розвитку певних видів мовленнєвої діяльності; посібники з розвитку фахового мовлення іноземних студентів різних спеціальностей; видання країнознавчого характеру тощо), потреба в осмисленні лінгводидактичних засад сучасного підручника, у якому б актуалізувалися новітні підходи до навчання інокомунікантів, залишається актуальною.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Пошуки лінгвістів та методистів зосереджені переважно в напрямку визначення принципів і лінгводидактичної стратегії створення навчальних матеріалів для іноземних студентів з мови навчання. Так, Н. Ушакова обґрунтовує методичну модель підручника з мови навчання іноземців (російської), утворену багатоаспектними модулями, що реалізують вимоги акмеологічного, компетентнісного, освітнього, особистісно орієнтованого, стратегічного, комунікативно-когнітивного, міжкультурного та інших аспектів [6]; І. Ключковська пропонує концепцію інтегративного підручника з української мови як іноземної [3]; Л. Паламар аналізує основні для укладання підручника з української мови як іноземної принципи в межах комунікативно-діяльнісного підходу до навчання: функційно-комунікативний, логіко-семантичний, наступності, наочності, урахування національних особливостей студентів [4]; О. Синчак наголошує на важливос-

ті дискурс-аналізу як методологічного базису для розроблення підручника з української мови як іноземної [5]; М. Шевченко презентує комунікативну стратегію створення навчальних матеріалів з української мови як іноземної на рівні С1 [7] тощо. Окрім того, чимало досліджень присвячено проблемі мовної підготовки студентів-іноземців різних спеціальностей і створення відповідних навчальних матеріалів (зі спеціальних дисциплін на етапі пропедевтичного навчання чи з української мови основного етапу навчання) для студентів медико-біологічного профілю (Т. Алексєнко, Л. Асоян, Л. Васецька, О. Комарова, Т. Манівська, Т. Табенська, Т. Тарасова, В. Троїцька, В. Хейлік, Т. Цареградська), економічного (О. Єгорова, Н. Піротті, І. Черненко), інженерно-технічного (О. Качала, З. Куньч, М. Процик), філологічного (Б. Сокіл, В. Тарасенко, Г. Швець, М. Шевченко), психологічного (Н. Скиба), художнього (С. Варава, В. Груцяк) тощо. Водночас констатуємо відсутність наукових розвідок, сконцентрованих на проблемі створення навчально-методичних матеріалів із певних теоретичних дисциплін, орієнтованих на іноземних студентів основного етапу навчання. На наш погляд, цю ситуацію можна пояснити наступними причинами. По-перше, метою навчання іноземних студентів в умовах підготовчих відділень (факультетів) є формування комунікативної компетентності на рівні, достатньому для оволодіння обраною спеціальністю в українських вищих навчальних закладах, тобто з використанням підручників, орієнтованих на носіїв мови. Однак на практиці досить часто виявляється, що іноземні студенти перших курсів не готові сприймати складну наукову інформацію як в усній формі (на лекціях), так і в письмовій (з підручників, монографій, статей тощо). Саме тому заняття з практичного курсу української (російської) мови як іноземної на основних факультетах мають переважно компенсаторний характер: коментоване читання текстів за спеціальністю, виконання завдань, спрямованих на оволодіння термінологією, лексико-граматичними конструкціями наукового стилю тощо – усе це покликане допомогти іноземцеві засвоювати фаховий науковий матеріал на належному рівні. По-друге, іноземні студенти зазвичай не є цільовою аудиторією для викладача-предметника: зрозуміло, що для одного-декількох іноземців у студентській групі недоцільно розроблювати спеціальні навчальні матеріали. Якщо ж іноземці навчаються в окремих групах, створення підручників та посібників, які б максимально враховували специфіку засвоєння матеріалу не носіями мови, є край важливим. Актуальною постає ця проблема у випадку навчання іноземних філологів за спеціальностями «Українська мова та література, переклад», «Російська мова та література, переклад»: в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наприклад, іноземці здобувають вищу освіту за вказаними спеціальностями в окремих групах, що передбачає створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Метою пропонованої розвідки є обґрунтування лінгводидактичних засад створення навчальної

літератури з лінгвістичних теоретичних дисциплін для іноземних студентів на прикладі посібників з курсів «Вступ до перекладознавства» [8] та «Сучасна українська мова. Синтаксис» [1; 2].

Виклад основного матеріалу. Найголовнішим завданням у створенні орієнтованих на іноземців навчальних матеріалів є методично виважене поєднання принципів науковості та доступності. Так, посібник із дисципліни «Вступ до перекладознавства» було створено з урахуванням недостатнього рівня розвитку навичок наукового мовлення іноземних студентів другого курсу. На цьому етапі студенти-іноземці вже вміють працювати з текстами наукового стилю, слухати й записувати лекції: вироблення відповідних навичок та вмін є метою дисципліни «Коментоване читання наукових текстів» (перший курс), яка готує студентів до вивчення теоретичних дисциплін загального і часткового мовознавства. Однак рівень сформованості згаданих навичок все ще є недостатнім для того, щоб рекомендувати іноземцям сучасні російськомовні й україномовні підручники з основ теорії перекладу та пропонувати їм вивчення вступу до перекладознавства в обсязі й формі, які апробовані в роботі з вітчизняними слухачами. Необхідно взяти до уваги, що українські студенти слухають цей курс рідною мовою. Саме це уможливило використання таких форм роботи, як написання рефератів із перекладознавчої проблематики, інтенсивне опрацювання першоджерел, виступи з повідомленнями за тематикою курсу тощо. Робота з іншомовним контингентом, звичайно, потребує іншого підходу. Відповідно до мети дисципліни (підготовка іншомовних студентів до слухання спеціальних теоретичних дисциплін поглибленого курсу загальної та часткової теорії перекладу і до практичної перекладацької діяльності) визначаємо такі завдання: сформувати у студентів професійне уявлення про переклад, характер і специфіку цієї міжмовної діяльності; ознайомити другокурсників з історією виникнення та розвитку перекладознавства, системою його галузей, місцем теорії перекладу серед інших лінгвістичних дисциплін, основними положеннями перекладознавства; схарактеризувати особливості різних видів перекладу; окреслити лексичні, граматичні та стилістичні проблеми перекладу та систему перекладацьких трансформацій; дати уявлення про етапи перекладацької стратегії, причини й типи перекладацьких помилок; розвивати навички наукового мовлення на перекладознавчому матеріалі; розширити активний і пасивний лексичний запас у сфері фахового мовлення іноземних студентів-філологів. Навчальний посібник «Вступ до перекладознавства» [8] покликаний вирішити ці завдання: у книзі стисло схарактеризовано основи теорії перекладу мовою майбутньої спеціальності студентів (російською), що визначає такі особливості навчального видання, як доступна форма викладу, пояснення деяких загальнонаукових і філологічних термінів, коментування окремих, ще не вивчених іноземцями, лінгвістичних тем (граматична система мови, стилі мовлення, жанри літератури), використання ілюстративних схем і таблиць. Усе це покликано полегшити засвоєння матеріалу й запобігти можливим лінгвістичним

та екстралінгвістичним труднощам в опануванні іноземцями російськомовної теорії перекладу.

Головне завдання навчального посібника «Сучасна українська мова. Синтаксис» [1] – сформувати в іноземних студентів цілісне уявлення про синтаксис як важливу складову граматики української мови – визначило відбір тем і характер подання теоретичного матеріалу. Для вивчення іншомовними студентами були виокремлені такі розділи синтаксису, як «Словосполучення», «Синтаксис простого речення», «Синтаксис складного речення», «Складне синтаксичне ціле і текст», «Пряма та непряма мова». Оскільки посібник адресовано іншомовним студентам четвертого курсу (середній сертифікаційний рівень володіння українською мовою), виклад теоретичного матеріалу не потребує особливого спрощення синтаксичних структур, однак особливого значення для інтенсифікації процесу його засвоєння в іншомовній аудиторії набувають схеми й таблиці, що узагальнюють і систематизують теоретичні відомості.

Для іноземних студентів важливо, щоб термінологічну систему науки в підручнику було викладено чітко. У посібнику для друокурсників це завдання реалізовано таким чином: визначення кожного терміна запропоновано й виділено в тексті лекції, проілюстровано прикладами, систему відношень певних перекладознавчих понять показано в таблиці чи на схемі (якщо це можливо), а в кінці теми у списку термінів ще раз (в алфавітному порядку) наведено усі терміни та їхні стислі дефініції. Для іноземних студентів четвертого курсу така детальна робота з термінологією вже не є актуальною – у підручнику із синтаксису української мови наведено чіткі дефініції кожного терміна, а в кінці книги запропоновано термінологічний покажчик.

Однією з проблем організації роботи з іноземними студентами є різний рівень мовної підготовки як груп у цілому, так і окремих студентів, особливо в багатонаціональних групах. Саме тому в посібнику «Вступ до перекладознавства» запропонована достатня кількість різнорівневих завдань до тексту лекцій та завдань для самоконтролю, а також додаткових текстів, що дає можливість викладачеві вибрати й запропонувати матеріал, який відповідає рівню мовної підготовки групи, або, в разі необхідності, організувати індивідуально орієнтоване навчання. Систему завдань до кожної теми посібника «Сучасна українська мова. Синтаксис» формують завдання трьох типів. По-перше, це запитання, які контролюють засвоєння студентами теоретичного матеріалу лекцій. По-друге, вправи, що спрямовані на формування й розвиток в іноземних учнів навичок розпізнавання та розрізнення синтаксичних одиниць, аналізу їхньої структури. По-третє, завдання, спрямовані на вдосконалення навичок доцільного і правильного використання різних синтаксичних структур та їх синонімічної заміни в мовленні. Окрім того, друга частина посібника всуціль складається з тестових завдань теоретичного та практичного характеру різного рівня складності [2], що зручно для організації аудиторної роботи або для проведення контрольних робіт. Уміщені наприкінці другої частини

відповіді до тестів уможливають самостійну роботу студентів – це особливо важливо в ситуації різного рівня мовної підготовки іноземців.

Функціонально-комунікативна спрямованість навчальних матеріалів із теоретичних лінгвістичних дисциплін – ще одна особливість, що відрізняє підручники для іноземців від книг, адресованих носіям мови. Так, додаток до посібника «Вступ до перекладознавства» орієнтований на систематизацію знань про типові конструкції наукового стилю й удосконалення навичок наукового мовлення на перекладознавчому матеріалі. У цій частині запропоновано таблиці з типовими синонімічними конструкціями, що використовують у мові науки в таких ситуаціях: визначення поняття, процесу, предмета та завдання науки, встановлення класифікаційних відношень, вираження зв'язку певних фактів чи дисциплін, відношень причини і результату, умови й наслідку, характеристика специфіки певного наукового явища тощо. Під час роботи над певною темою викладач має змогу звернути увагу студентів на відповідні конструкції та спонукати їх до вираження думки різними граматичними способами. Це сприяє розвитку навичок фахового спілкування майбутніх філологів. У посібнику із синтаксису сучасної української мови виокремлено для пояснення й опрацювання низку специфічних моментів, що не потребують уваги й коментування в рідномовній аудиторії, однак є необхідними для іноземців: значення вигуків-дієслівних форм, які використовують у розмовному мовленні в ролі простого дієслівного присудка (*бах, бац, стриб, шубовсть* та ін.); семантичні нюанси дієслів-зв'язок у складеному дієслівному присудку (*почати, стати, прийнятися, кинутися, взятися, закінчити, перестати, припинити, кинути*); відтінки відношень між частинами складносурядного речення, що передають приєднувальні сполучники *та й, ще й, теж, також, причому*; різний порядок слів у синонімічних двоскладних і неозначено-особових реченнях тощо. Лексико-граматичний матеріал прикладів та завдань у виданні «Сучасна українська мова. Синтаксис» організовано таким чином, щоб репрезентувати різні функціональні стилі української мови, з перевагою структур публіцистичного, розмовного та наукового мовлення, що вмотивовано реальними комунікативними потребами студентів-іноземців. Практично в кожній темі вміщено завдання на матеріалі популярних українських народних приказок та прислів'їв: для іноземних студентів важливо усвідомити специфіку їх уживання.

Висновки. Таким чином, при створенні підручників із теоретичних дисциплін для іноземних студентів-філологів необхідно, насамперед, враховувати рівень володіння мовою навчання. Видання, адресовані студентам перших курсів, у яких ще недостатньо сформовані навички наукового мовлення, повинні мати доступну форму викладу, містити (у разі потреби) пояснення певних загальнонаукових термінів, коментарі до окремих, ще не вивчених іноземцями, лінгвістичних тем. Ефективність засвоєння матеріалу в іноземній аудиторії підвищує його візуалізація – схеми і таблиці, які узагальнюють та систематизують теоретичні відомості. Реалії навчального процесу (різний

рівень мовної підготовки як груп у цілому, так і окремих студентів) диктують необхідність наявності достатньої кількості різнорівневих завдань теоретичного та практичного характеру, додаткових текстів для самостійного читання, тестових завдань, щоб викладач міг вибрати матеріал, що відповідає рівню мовної підготовки групи чи конкретного студента. Надзвичайно важливою вимогою до підручників із лінгвістичних дисциплін, орієнтованих на іноземну аудиторію, є їх функціонально-комунікативна спрямованість: наявність додаткових матеріалів (лексико-граматичних таблиць) для розвитку навичок наукового мовлення; добір ілюстративного матеріалу та створення завдань з урахуванням реальних комунікативних потреб студентів-іноземців; виявлення й коментування нюансів уживання певних лексико-граматичних форм, що не потребують пояснення для носіїв мови, але є важливими у випадку навчання іноземців.

Література

1. Дідківська Л. П. Сучасна українська мова. Синтаксис (у двох частинах) : навч. посіб. для іноземних студентів / Л. П. Дідківська, Г. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2014. – Ч. 1. – 181 с.
2. Дідківська Л. П. Сучасна українська мова. Синтаксис (у двох частинах) : навч. посіб. для іноземних студентів / Л. П. Дідківська, Г. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2014. – Ч. 2: Тести. – 77 с.
3. Ключковська І. Основи концепції інтегративного підручника з української мови як іноземної / І. Ключковська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 4. – С. 45–49.
4. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів / Л. Паламар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – Вип. 3. – С. 40–47.
5. Синчак О. Дискурс-аналіз як методологічне підґрунтя для розробки підручника з української мови як іноземної / О. Синчак // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – Вип. 9. – С. 203–210.
6. Ушакова Н. І. Багатоаспектна модель підручника з російської мови для іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / Н. І. Ушакова. – Херсон, 2010. – 45 с.
7. Шевченко М. Лінгводидактичні основи створення навчального посібника з української мови як іноземної (професійний рівень С1) / М. Шевченко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – Вип. 8. – С. 341–352.
8. Швець А. Д. Введение в переводоведение : учеб. пособ. для иностранных студентов / А. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2012. – 160 с.

References

1. Didkivs'ka L. P. Suchasnaukrayins'kamova. Syntaxys (udvokhchastynakh) : navch. posib. dlia inozemnykh studentiv / L. P. Didkivs'ka, H. D. Shvets'. – K. : Feniks, 2014. – Ch. 1. – 181 s.

2. Didkivs'ka L.P. Suchasnaukrayins'kamova. Syntaxys (u dvokh chastynakh) : navch. posib. dlia inozemnykh studentiv / L.P. Didkivs'ka, H.D. Shvets'. – K. : Feniks, 2014. – Ch. 2: Testy. – 77 s.

3. Klyuchkovs'ka I. Osnovy kontseptsiyi intehratyvnoho pidruchnyka z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi / I. Klyuchkovs'ka // Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prats'. – L'viv : Yydavnychyy tsestr LNU imeni Ivana Franka, 2009. – Vyp. 4. – S. 45–49.

4. Palamar L. Pryntsypy ukladannya pidruchnyka z ukrayins'koyi movy dlia inozemnykh studentiv / L. Palamar // Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prats'. – L'viv : Yydavnychyy tsestr LNU imeni Ivana Franka, 2008. – Vyp. 3. – S. 40–47.

5. Synchak O. Dyskurs-analiz yak metodolohichne pidgruntya dlia rozrobky pidruchnyka z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi / O. Synchak // Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prats'. – L'viv : L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2014. – Vyp. 9. – S. 203–210.

6. Ushakova N.I. Bahatoaspektna model' pidruchnyka z rosiys'koyi movy dlia inozemnykh studentiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukrainy : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stup. dokt. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriya ta metodyca navchannya (rosiys'ka mova)» / N.I. Ushakova. – Kherson, 2010. – 45 s.

7. Shevchenko M. Lihvodiydaktychni osnovy stvorennya navchal'noho posibnyka z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi (profesiynny riven' C1) / M. Shevchenko // Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prats'. – Vyp. 8. – L'viv : L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2014. – S. 341–352.

8. Shvets A.D. Vvyedenyiye v pyeryevodovyedenyiye: uchyebnoye posobiye dlia inostrannykh studentov / A.D. Shvets. – K. : Fyenyks, 2012. – 160 s.

Швец А.Д.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ УЧЕБНИКА ПО ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ДИСЦИПЛИНЕ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

В статье рассматривается проблема создания учебников и учебных пособий по теоретическим дисциплинам для иностранных студентов-филологов. Акцентируется на необходимости учитывать специфику адресата: определенный уровень владения языком, возможный разноуровневый состав групп, реальные коммуникативные потребности иностранных студентов.

***Ключевые слова:** учебник, учебное пособие, иностранные студенты, навыки научной речи, функционально-коммуникативная направленность.*

Shvets H.

LINGUODIDACTIC FOUNDATIONS OF CREATION OF A TEXTBOOK ON THEORETICAL DISCIPLINE FOR FOREIGN STUDENTS- PHILOLOGISTS

This paper analyzes the linguodidactic foundations of creation of learning materials on theoretical linguistic courses for foreign students on the example the

textbooks «Introduction to Translation Theory» and «Modern Ukrainian Language. Syntax».

The most important task in creating of a textbook for foreigners is methodically correct combination of the principles of scientific approach and accessibility. When creating textbooks on theoretical courses for foreign students-philologists we need primarily to take into account the level of language proficiency. Educational materials for first-second year students who have not yet formed the skills of scientific speech, should have an accessible form of presentation, include an explanation of certain general scientific terms or comments to some linguistic topics that are yet unstudied by foreigners. Visualization of theoretical material increases the efficiency of the educational process in a foreign audience – we should use schemes and tables that summarize and systematize theoretical information. The realities of the educational process (different level of language proficiency of groups or students) determine the need for a sufficient number of multi-level theoretical and practical exercises, additional texts for independent reading, tests – it will allow the teacher to select the material that corresponds to the level of language proficiency of a group or a particular student. Important requirement for textbooks on linguistic disciplines for foreign audience is functional and communicative orientation: additional materials to develop the skills of scientific speech; selection of illustrative material and create tasks based on actual communicative needs of foreign students; identifying and commenting of using of certain lexical and grammatical forms that do not require an explanation for native speakers, but are important when teaching foreigners.

Keywords: *textbook, foreign students, skills of scientific speech, functional and communicative orientation.*